

Tibeto
Mirusiųjų
knyga

OBUOLYS

Tibeto
Mirusiųjų
knyga

Iš tibetiečių kalbos vertė
ALGIRDAS KUGEVIČIUS

Žemės tarpsnis
Aivaro Mockaus nuotrauka

Robertas Thurmanas

PASIRUOŠIMAS
DIDŽIAJAI KELIONEI

Įžanga

Robertas Thurmanas – Kolumbijos (JAV) universiteto Indijos-Tibeto budistinių studijų katedros vedėjas, kartu su draugais įkūręs pelno nesiekiančią organizaciją *Tibet House New York*. 35 metus jis buvo pirmasis Tibeto budizmo tradicijos vienuolis Vakaruose, Jo Šventenybės Dalai Lamos mokinys ir draugas. Jis yra kelių knygų, tarp kurių *Inner Revolution* ir *Essential Tibetan Buddhism*, autorius. R. Thurmanas laikomas viena iškiliausių Amerikos budizmo asmenybių.

1 skyrius

PAGALBINĖS ŽINIOS

TIBETO ISTORIJOS METMENYS

Tibetiečiai savo šalį visada vadino *Bö*, kartais pridurdami *Khavačen* – „Sniegynų žemė“. Pirmosios rašytinės žinios apie Tibetą atsirado maždaug prieš 2300 metų, kai Vakaruose klestėjo Graikija, Indijoje – Maurijai, Kinijoje – Čžou imperija. Aštuonis amžius Tibetą valdė karvedžių dinastija. Ten viešpatavo animistinė religija, kuriai vadovavo šamanai. Tibetiečiai garbino gamtą, ypač kalnus ir dangų, turėjo požemio, žemės ir dangaus dievybių panteoną. Visuomenės gyvenimo centre buvo karališkoji šeima, kildinta iš dangaus. Rašoma, kad pirmieji septyni karaliai nusileido į žemę dieviškomis kopėčiomis, o kai ateidavo laikas mirti, pakildavo jomis atgal. Tačiau rūmuose kilus konfliktui, aštuntasis karalius nupjovė dangiškąją virvę, ir nuo to laiko Tibeto valdovai, panašiai kaip Egipto faraonai, buvo laidojami „piliakalniuose“ kartu su savo turtais bei žmonių palyda.

Ankstyvieji Tibeto valdovai gyveno Jarlungo slėnyje, nusi-driekusiam į pietus nuo Cangču (Brahmaputros) upės, netoli dabartinio Cetango. Slenkant šimtmečiams, Tibetas prisijungė aplinkines gentis ir teritorijas, suvienijęs kaimynines kunigaikštystes į feodalinę valstybę su bendra teritorija, kalba ir religija. Valstybė užėmė apie milijono kvadratinų mylių plokščiakalnį 13 000–14 000 pėdų aukštyje virš jūros lygio. Gyvenimas

tokiomis sąlygomis reikalauja sudėtingos fiziologinės adaptacijos, ir gerai jaustis gali tik tie, kurie gyvena čia ištisomis kartomis.

Tibetiečių kalba priklauso tibetiečių–mjanmų kalbų grupei, kuri visai kitokia nei aplinkinėse žemumose gyvuojančių indų, dardų, tiurkų, mongolų ir kinų kalbų grupės.

Aukštikalnių kultūra skyrėsi nuo kaimyninių, žemumų, kultūrų savo „dvasinė“ orientacija. Gyvenimo trukmė čia šiek tiek trumpesnė, o didingas kalnų kraštovaizdis skatina susikaupti ir medituoti. Šamanizmo periodu toks dvasingumas buvo nukreiptas į žemiškus tikslus: karo pergales, sveikata, turtų kaupimą, palikuonių gimdymą, taip pat į karalių kultą, kurį praktikavo šamanai. Jei karalius nusileido iš dangaus kaip dievybė, vadinasi, jis gali atnešti klestėjimą ir sukurti tvarką. Šamanai taip pat palaikė tą tvarką rūpindamiesi, kad dangaus, žemės ir požeminio pasaulio dievybės deramai sugyventų, kad seną karalių laikui atėjus pakeistų naujas. Tuo metu jiems būdavo privalu keliauti į mirusiųjų karalystę ir grįžti atgal; kelionės metu šamanai turėdavo suvaldyti mirusiųjų pasaulio chaosą ir neleisti jam išplisti gyvųjų pasaulyje, tvarkos sferoje.

Tibetiečių kultūra klestėjo daug amžių. Vėlsnieji žemumų valdovai į Tibetą įsiveržti negalėjo dėl jo geografinės padėties, ir šalis išvengė svetimos įtakos. Gyventojus užgrūdino kova su gamta. Šeštame amžiuje jie galutinai suvienijo aukštikalnių žemes ir tapo imperija, su kuria turėjo skaitytis žemumose išikūrę kaimynai. Prieš juos tibetiečiai nuolatos rengdavo išpuolius, ir jų bijojo aplinkui gyvenusios Kinijos, Indijos, Turkijos, Persijos, Mongolijos tautos.

Septintojo amžiaus pradžioje, valdant Songcenui Gampo, imperija pasiekė natūralias savo plitimo ribas. Tibetiečių karo

vadai nebuvo suinteresuoti labiau skverbtis į žemumas. Songcenas Gampo feodalinį ekstremizmą pradėjo keisti į taikesnę visuomenę, pagrįstą gyventojų dvasingumo ugdymu. Jis susipažino su išorinio pasaulio civilizacijomis, taip pat su mahajanos budizmu, kuris tuo metu viešpatavo Indijoje, Šilko kelio šalyse, Centrinėje Azijoje ir Tangų dinastijos valdomoje Kinijoje. Songcenas Gampo pradėjo kultūrinės adaptacijos procesą. Jis į Indiją pasiuntė būrį išminčių studijuoti sanskritą. Jie taip pat turėjo sukurti Tibeto raštiją ir pradėti versti budizmo literatūrą. Vėliau Songcenas vedė devynias princeses iš kaimyninių šalių ir pareikalavo, kad kiekviena jų į Tibetą atsigabentų budistinių religinių atributų ir tekstų. Jis sukūrė tautos dvasingumą turėjusią palaikyti šventyklų sistemą, kurios centras buvo Džokangas ir Ramočė naujojoje sostinėje Lasoje.

Per kitus du su puse amžiaus jo pasekėjai tęsė kultūrinio atgimimo darbą: rėmė literatūros vertimus, kvietė į šalį mokytus žmones. Aukščiausią pakilimo tašką šis procesas pasiekė 790 metais, valdant Trisongui Decenui. Padedant indų adeptui Padmasambhavai ir vienuoliui Šantarakšitai, jis pastatė pirmąją budistų vienuolyną Samjė. Jame pritaikyta Indijos budizmo universitetų struktūra. Prasidėjo šešiasdešimt metų trukęs žinių kaupimas. Be budizmo filosofijos ir psichologijos, čia studijuota matematika, poezija, medicina, valstybės valdymas, menas, architektūra. Buvo pakviesti mokslininkai iš Persijos, Indijos, Mongolijos, Uigūrijos, Kinijos, Šilko kelio šalių. Tibetiečiai, skverbdamiesi į žmogaus ir gamtos paslaptis, iš jų pasisėmė įvairių dalykų lyginimo bei derinimo patirties. Pavyzdžiui, nuo 830 metų Tibete dešimtmetį gyveno per šimtą iš aplinkinių šalių pakviestų gydytojų, kurie padėjo sukurti Tibeto medicinos

sistemą, sujungusią geriausias to laiko psichologijos, anatomijos, fiziologijos, neurologijos, chirurgijos, botanikos, chemijos ir mitybos žinias su budistine dvasios ugdymo praktika.

Po Samjė suklestėjimo prasidėjo neramumų laikmetis, kurį sukėlė aršūs valdovų bandymai įskiepyti budizmo normas visoje gyvenimo srityse. Paplito politinės žmogūdystės, dinastija žlugo, valstybė suskilo, budizmas laikinai buvo išstumtas. Tačiau per kitą šimtmetį budizmo institucijos atsikūrė, radusios liaudies ir atskirų regionų valdovų paramą. Tibetiečiai vis labiau domėjosi budizmu, visoje šalyje kūrėsi vienuolynai, buvo baigti versti pagrindiniai budizmo tekstai. Nauja karalių dinastija, turinti centralizuotą valdžią, nebeiškilo. Karvedžių įtaką smarkiai ribojo budizmo neprievartos filosofija. Šalį valdė vietinių didikų šeimos, bet jos turėjo dalytis valdžia su vis stiprėjančiais vienuolynais.

XIII ir XIV amžiuje didžiąją Eurazijos dalį užvaldė Mongolijos imperija, kuriai formaliai priklausė ir Tibetas. Tačiau mažai kas pasikeitė – šalis buvo suskirstyta į trylika administracinių regionų, kuriuos valdė juose gyvenančios didikų šeimos kartu su vienuolynais. Viso Tibeto valdžią Chubilai Chanas formaliai patikėjo Sakjos hierarchijai ir Khono giminei, tačiau Sakjos hierarchas buvo daugiau dvasinis lyderis nei aktyvus valdytojas. XIV a. pabaigoje Mongolijos imperija suskilo, ir Tibete įsigalėjo vietinė Pagmodru dinastija. Tuo pat metu savo darbais garsėjo Lama Džė Conkapa. Didžioji maldų šventė, 1409 metais jo pastangomis surengta Lhasoje, pradėjo naują budizmo praktikos epochą. Taip pat jis pasiūlė Budhos Šakjamunio statulą Džokango šventykloje papuošti dangiškais pagražinimais, simbolizuojančiais amžiną Budhos buvimą. Nuo to laiko įsigalėjo

tradicija per kiekviena Naujuosius mėnulio kalendoriaus metus susirinkti visai tautai ir dvi savaites melstis bei linksmintis. Miesto raktus įteikdavę vienuolynų vyresniesiems, ir visi kasdieniai reikalai sustodavę. Ši šventė buvo pagrindinis įvykis Tibete iki pat 1960 metų, kai ją uždraudė kinai.

XV ir XVI amžiuje Conkapos pradėtas atgimimas visiškai pakeitė Tibetą. Kūrėsi nauji vienuolynai, vis daugiau tibetiečių, ir vyrų, ir moterų, savo „laisvus ir brangius žmogiškus gyvenimus“ skirdavo dvasiniam tobulėjimui ir nušvitimui. Visuomenės gyvenimas darėsi taikesnis, vietiniams valdovams vis sunkiau buvo surinkti savo kariaunas.

Vienas Conkapos mokinyš, Gendun Drupas, buvo oficialiai išrinktas naujos Gelugo tradicijos vadovu. Jis garsėjo savo raštais, vienuolynų kūrimu, mokymais. Po jo mirties vienas berniukas, vos išmokęs kalbėti, paskelbė, kad jis yra Gendun Drupas. Po daugybės patikrinimų ir stebuklingų ženklų išties pripažinta, jog jis – to didžio mokytojo inkarnacija, todėl jam, Gendunui Gjaco, vėl buvo patikėta vadovauti tradicijai ir suteiktas atitinkamas išsilavinimas. Kita jo reinkarnacija buvo nustatyta taip pat pasikliaujant ženklais ir tikrinant sugebėjimus. Atgimėlis gavo vardą Sonamas Gjaco ir kai 1573 metais nuvyko į Mongoliją, imperatorius Altan Chanas jį pavadino Dalai Lama, Mokytoju – Išminties Vandenynu. Į istoriją jis įėjo kaip Jo Šventenybė III Dalai Lama.

XVII amžiaus pradžioje Tibetą vėl apėmė neramumai. Kai kurie vietiniai valdovai ėmė reikšti nepasitenkinimą didėjančiomis išlaidomis vienuolynų statybai ir didelės gyventojų dalies vienuolišku gyvenimo būdu. Šalis atsidūrė istorijos kryžkelėje. Vienas galimas raidos kelias – militaristinių tendencijų

stiprėjimas ir vienuolynų vaidmens silpnėjimas. Kitas – visam laikui atsisakyti prievartos, sudėti ginklus ir pasukti dvasios tobulinimo keliu.

1642-aisiais, praėjus maždaug tūkstančiui metų po Džokango pastatymo, V Dalai Lama (1617–1682) buvo karūnuotas kaip viso Tibeto valdovas. Jis Lhasoje suformavo „Gandenno rūmų pergalės“ vyriausybę, kurią tibetiečiai laiko teisėta iki šių dienų. Didis Penktasis sukūrė unikalią valdžios struktūrą, pritaikytą labai specifinei Tibeto visuomenei. Ji tapo beveik visiškai demilitarizuota, skelbė neprievartą ir pripažino vienuolynus visuomeninio gyvenimo centrais. Aukštuomenės nariai buvo faktiškai eksproprijuoti ir jų pajamos iš turimų paveldimų valdų laikytos atlyginimu už tarnavimą vyriausybei. Jie neteko savo armijų bei visa apimančios feodalinės valdžios, panašios, kokia viešpatavo viduramžių Europoje ir Rusijoje.

Tarptautiniu lygiu Tibeto nepriklausomybę ir vientisumą garantavo mandžiūrai. Jie, Šiaurės Korėjos miškuose gyvenusios tungusų gentys, 1644 metais užkariavo Šiaurės Kiniją ir kėsinosi į visą Rytų Aziją. Dalai Lama dėl savo įtakos Mongolijai buvo laikomas potencialiu sąjungininku, ir 1651 metais Mandžiūrijos imperatorius Šun Či sudarė sutartį su V Dalai Lama. Šun Či patvirtino pasaulietinę Dalai Lamos valdžią Tibete ir religinę valdžią visame pasaulyje, o Dalai Lama pripažino mandžiūrus teisėtais Mandžiūrijos ir Kinijos valdytojais, Budhos Dharmos gynėjais ir pasekėjais. Sutartyje taip pat buvo pasakyta, kad Dalai Lama ragins mongolus praktikuoti budizmą, o mandžiūrai saugos demilitarizuotą budistų bendruomenių ramybę. Tibetas sugebėjo pastūmėti Mongoliją, vieną stipriausių to meto kari-

nių valstybių, nusiginklavimo keliu, ir tai įsimintinas regiono istorijos įvykis. Tiesa, ne mažiau įstabios buvo paties Tibeto per tūkstantmetį pasiektos permainos.

TIBETAS: DVASIOS CIVILIZACIJA

Pastaruosius tris šimtmečius nacionaliniai prioritetai Tibete buvo vienuoliškas švietimas, literatūrinė bei filosofinė kūryba, meditacijos praktika, ritualų ir švenčių puoselėjimas. Dvasios adeptai sudarė aukščiausią visuomenės sluoksnį; manoma, jog praktikuodami aukščiausios jogos tantras (dvasios perkeitimo sistemas) jie pasiekė tobulą budhos būseną. Jų vidinius potyrius galima lyginti su tuo, ką patiria astronautai, todėl jiems apibūdinti tiktų žodis „psichonautai“. Ir gyvendami, ir po mirties jie keliavo savo sąmonės erdve į tolimiausius vidinės visatos kampelius, kuriuos jų visuomenė siekė iširti.

Vakarų civilizacija veržiasi į išorę. Mūsų astronautai ir astronautės laikomi neginčijamais didvyriais. Tibetiečiai labiau domisi dvasios pergalėmis, vidiniu kosmosu, kurio paslaptys glūdi už mirties ribų, tarpiniame būvyje ir kontempliacijos ekstazėje. Jų didvyriai yra lamos, galintys šviesia sąmone pereiti elementų „tirpimo“ procesą, atsiskirti nuo grubiojo kūno lygmens ir magiškuoju kūnu keliauti po vidines erdves. Teigiama, kad Dalai Lamos ir keliolika tūkstančių žemesniųjų lamų, vadinamųjų *Tulku* (atgimėliais, „Budhos įsikūnijimais“), yra suvaldę mirimo, pomirtinio tarpsnio ir atgimimo procesus. Vedami atjautos jie vis atgimsta Tibete savo tautiečių dvasinio tobulėjimo ir visų gyvų būtybių labui.

Tibeto civilizacija unikali. Joje atsirado mirimo menas ir mirties mokslas, apie kuriuos kalbama šioje knygoje. Tibetiečių visuomenę galima apibūdinti kaip „modernią iš vidaus“. Tai Vakarų civilizacijos, kurią galima pavadinti „išoriškai modernia“, priešingybė. Pastarajai būdingi tokie psichologiniai bruožai kaip individualizmas ir atvirumas, savianalizė ir racionalus mąstymas, o sąsajos su materialiu, apskaičiuotu požiūriu į visus reiškinius šią visuomenę kreipia į „išorę“. Tibetiečiams galima pritaikyti tuos pačius apibūdinančius požymius, tačiau budizmas juos išmokė įžvelgti visų daiktų dvasines vertybes ir ryšius su psichinėmis individo būsenomis. Priešingai nei Vakarų pasaulio atstovai, tibetiečiai mano, kad dvasiniai ar psichiniai reiškiniai netraktuojami kaip materialūs dydžiai ir jais negalima manipuliuoti. Jie turi savo energiją, tik subtilesnę ir galingesnę nei materialūs reiškiniai. Teigiama, kad „stiprioji jėga“ gamtoje yra dvasinė, o ne materialinė. Toks požiūris tibetiečius kreipia „į vidų“.

Tokie žmonių skirtumai lemia dviejų civilizacijų skirtumą. Vakarų civilizacija siekia didinti materialiąją produkciją, Tibtas – dvasinę. Pastaroji matuojama išminties gilumu ir atjautos galia. Tibeto budistai tiki, jog išorinis pasaulis glaudžiai susijęs su vidiniu ugdymu, vykstančiu pradžios ir pabaigos neturinčioje gyvenimų tėkmėje, todėl aplinkos ir asmenybės vystymuisi nėra ribų. Žmogus gali tapti budha, kitaip tariant, pasiekti tobulą išminties ir atjautos būvį, o aplinka – tobula Budhos žeme, kurioje nėra kančios ir visi gyvena visų labui.

Puikus tokio į vidų nukreipto mąstymo pavyzdys yra dabar nagrinėjama tema – tibetiečių mirties supratimas. Vakarų pasaulis seniai atsisakė nagrinėti mirties bei kitų gyvenimų klausimą, pavadinęs jį archajišku ir priskyres prietarų sferai. Materialistinė

pasaulėžiūra protą tapatina su materija ir nepripažįsta sielos. Atmetus būsimų gyvenimų galimybę, mirtis tampa vien fiziologiniu būviu, prilyginamu tiesiai linijai elektroencefalografo ekrane. Pomirtinėmis būsenomis niekas nesidomi. Mokslo tyrimai apsiriboja fiziškai apčiuopiama materija vieno kūno gyvenimo ribose. Tuo pat metu Vakarų civilizacija įnirtingai tyrinėja išorinį pasaulį, tolimiausias jo sritis, kitų galaktikų gelmes ir laštelės sandarą, molekules ir atomus bei juose slypinčią energiją.

Tibetiečių į vidų nukreiptas protas prioritetų eilėje materialųjį pasaulį paliko antroje vietoje. Svarbesnis yra vidinių potyrių pasaulis: grubesnei, budėjimo būsenos sferai priklausantis priežastingumas, reliatyvumas, pojūtis, suvokimas bei sąvoka ir subtilesnei – vaizdiny, šviesa, ekstazė, transas, sapnas, galų gale mirtis ir tai, kas būna po jos. Subtiliausią vidinių potyrių pasaulį tibetiečiai laiko esmine sfera, iš kurios galima valdyti visus objektyvius ir subjektyvius kosmoso įvykius. Jie aiškina tą pasaulį pasitelkę analitinę išvalgą ir meditaciją, kuriomis išsiskverbia į kiekvieną savo vidaus kampelį. Valdydami sapnus ir regėjimus, jie aplanko sąmonės sritis. Susitelkimu atsiribodami nuo grubaus subjekto, pasiekia subtiliausią jautrumą. Išugdę budrų suvokimą ir nuskaidrinę atmintį, jie sugeba prisiminti ankstesnių gyvenimų ir jų tarpsnių įvykius.

TIBETO TRAGEDIJA

Net ir šiek tiek ignoruodamas materialinę pažangą, Tibtas naujaisiais amžiais tapo gana laiminga šalimi. Visuomenė orientavosi į kiekvieno individo dvasios ugdymą, ekonominiai

santykiai įtampos nekėlė, konfliktai su kaimynais ir viduje kil-davo retai. Tačiau tai nebuvo tobula budhos Žemė. Kalbant dabartiniiais geopolitiniais terminais, šiame šimtmetyje Tibetas tapo labai pažeidžiamas dėl pozityvių ir negatyvių faktorių. Po-zityvius faktorius tas, jog demilitarizuota šalis negalėjo pasiprie-šinti šiuolaikinėms armijoms – iš pradžių britų, vėliau – kinų. Negatyvus – kad Tibetas, kaimyninėse šalyse nunykus budiz-mui, tapo izoliuotas. Galų gale pasaulyje Tibetui nesėkmingai atstovavo Didžioji Britanija ir Kinija, paisydamos vien savo in-teresų ir neturėdamos apie jį pakankamai žinių. Kai britams reikėdavo pasirašyti kai kurias prekybos sutartis, jie Tibetą laikė suvereniam valstybe, bet viso pasaulio akyse elgėsi taip, tarsi Tibe-tas priklausytų Kinijai. Šitaip jie pataikavo kinams, neįsileido į regioną rusų ir išlaikė valdžioje Honkongą. Kinai, savo ruožtu, puikiai žinojo, kad nekontroliuoja Tibeto, ir suvokė, jog tibetie-čiai nemano esą kinai, tačiau dėjosi, kad Tibetas (kurį jie vadino Šicangu, „Vakarine lobių žeme“) – Kinijos dalis, ir taip buvę visada. Todėl, maoistų armijai 1949 metais įsiveržus į Tibetą, visam pasauliui buvo pareikšta, jog jie „vaduoja savo provinciją nuo užsieniečių“ (tuo metu ten gyveno pusė tuzino europie-čių). Tibetiečiai į kinus žiūrėjo kaip į okupantus ir dažnai net mirdavo priešindamiesi tokiam „išvadavimui“. Tibetą užtvindė kinų kareiviai. Žuvo beveik milijonas tibetiečių, o jų budistinė kultūra buvo suniokota.

Siekdami paversti Tibetą Kinijos dalimi, kinai ėmė riboti tibetiečių kalbos vartojimą, drausti religiją, ja pagrįstą kultū-rą ir trinti visus kitus nacionalinio identiteto pėdsakus. Tokie veiksmai iš anksto pasmerkti žlugti, nes tibetiečiai negali virsti kinais, todėl juos imta žudyti. Laimė, tuo metu Jo Šventenybė

XIV Dalai Lama tremtyje Indijoje subūrė darnią tibetiečių bendruomenę, kurią globoja šalies vyriausybė. Todėl yra vilties, kad pasaulis, laiku sužinojęs apie Tibeto tragediją, neleis sunaikinti šešių milijonų tibetiečių.

TRUMPAI APIE BUDIZMĄ

Kas yra budizmas? Skaitytojai manys, jog šioje „Didžiojoje knygoje apie savaiminį išsilaisvinimą suprantant pomirtinį tarpinį“* išreikštas „budistinis“ požiūris į mirtį ir mirimą. Bet jeigu šis požiūris būtų griežtai budistinis, jis tiktų tik budistams ir nebūtų prasmės šį kūrinį pasiūlyti platesniam skaitytojų ratui, jis nesukeltų tokio susidomėjimo Vakaruose, koks jau seniai gyvuoja. Tik vienas „Mirusiųjų knygos“ aspektas yra „religinis“ įprastine šios sąvokos prasme. Tik vieną religinį aspektą iš tikrųjų teturi ir budizmas.

Budizmo pradininku laikomas Budha Šakjamunis, gyvenęs prieš 2500 metų. Budizmas nesirėmė jokia iki tol senojoje Indijoje egzistavusia religija ar kokios nors dievybės apsireiškimu. Budha ryžtingai atmetė visų to meto religijų tikėjimą visagaliu pasaulio Kūrėju. Jis netikėjo Dievu, kaip tai suprantama Vakaruose. Daugeliui Vakarų civilizacijos atstovų Budha gali pasirodyti ateistas (nors jis pripažino antžmogiškų, nevisagalių būtybių egzistavimą, vadinęs jas „dievais“). Budha net nelaikė tikėjimo kažkokia neginčytina dorybe, kaip įprasta daugeliui

* Taip įžangos autorius verčia „Tibeto mirusiųjų knygos“ tibetietišką pavadinimą „Didysis išsilaisvinimas [pomirtiniame] tarpsnyje klausantis [pamokymų]“ (*Bardo Tiodol Čenmo*)“ ir toliau trumpai ją vadina „Knyga apie savaiminį išsilaisvinimą“ (*Vert. past.*)

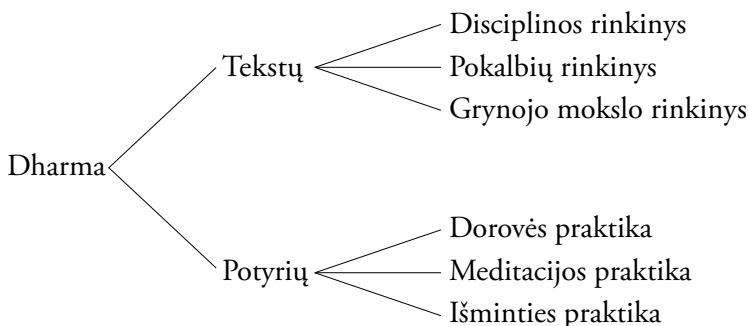
tikinčiųjų, nors protingo tikėjimo naudą pripažino. Jis ragino žmones, pasitelkus proto galias, analizuoti religines dogmas ir nepaisyti iracionalių tradicijų. Ieškodamas tiesos, Budha dažnai buvo visiškai nereliginas.

Šakjamunis pramintas „Budha“ – „Pabudusiuoju“ arba „Nušvitusiuoju“, nes jis teigė pasiekęs tobulą tikrovės prigimties supratimą. Gavęs tais laikais įprastą karališkąjį išsilavinimą, jis šešerius metus paskyrė jogai ir meditacijoms. Budha sakė, jog žmogus, jei tik turi pakankamai gabumų, teisingai lavinasi ir kryptingai stengiasi, pajėgus savo protu pažinti visus reiškinius. Trisdešimt penktaisiais gyvenimo metais pats pasiekęs visapusį pažinimą, kitus keturiasdešimt penkerius metus Budha Šakjamunis skyrė žmonių mokymui. Istorija liudija, jog daug jo amžininkų pakilo į dvasios aukštumas. Jie sukūrė didžiulį judėjimą, kuris palaipsniui paplito Indijos subkontinento šalyse, o vėliau beveik visoje Azijoje. Dažnai jis tapdavo religinis, bet turėjo ir socialinę bei intelektualinę matmenis.

Budha savo mokymą arba Tiesą vadino sanskrito žodžiu „Dharma“. Laikui bėgant šis žodis įgavo naujų prasmų. „Dharma“ kilęs iš veiksmažodžio *dhr* – „laikyti“ ir jo reikšmės susijusios su „laikymu“. Tuo žodžiu galėjo būti vadinamas koks nors atskiras reiškinys, „išlaikantis“ išskirtinę arba būdingą savybę. Taip pat jis galėjo reikšti paprotį, pareigą, įstatymą, kurie „palaiko“ tinkamą žmogaus elgesį, arba religiją ir jos palaikomus tikėjimus bei ritualus. Budhai atsiskleidusio žinojimo pagrindas yra laisvė, glūdinti visos būties prigimtyje, visiška nepriklausomybė nuo kentėjimo, suvaržymo, nežinojimo. Žmogaus protas gali šią esminę laisvę suvokti kaip savo giliausią ir tikriausią būvį. Šis suvokimas leidžia laisvei nugalėti įprastai patiriamas kančias.

Nuo tada individas „laikomas“ atskirtas nuo kentėjimo. Taigi dar viena „Dharmos“ reikšmė – „išlaikymas atskirai nuo kentėjimo“. *Dharma* suprantama kaip mokymas, mokymo praktikavimo kelias, jo praktikavimo dorybė, mokymo skelbiama tiesa, šios tiesos arba tikrovės laisvė ir pati nirvana. *Dharma*, kaip mokymas, skirstoma į dvi rūšis: Tekstų ir Potyrių *Dharma* (mokymą ir jo praktiką). Tekstų *Dharma*, savo ruožtu, skirstoma į Disciplinos, Pokalbių ir Grynojo mokslo rinkinius. Potyrių *Dharma* skirstoma į Dorovės, Meditacijos ir Išminties praktikas. (Žr. 1 schema)

1 schema: Budhos *Dharmos* sandara

Budha mokė *Dharmos* visoje Indijoje keturiasdešimt penkerius metus. Daugybė žmonių, pripažinę jo mokymo vertę, senojoje visuomenėje ėmė formuoti naują Bendruomenę. Ji vadinosi *Sangha* (šis sanskrito žodis reiškia bendruomenę). Jos šerdį sudarė tais laikais nauja institucija – vyrų ir moterų vienuolija. Indijoje dar iki Budhos sutikdavai klajojančius asketus

ir atsiskyrėlius, bet priemiesčiuose nuolatos gyvenančias vienuolių bendruomenes kurti jis ėmėsi pirmas. Budizmo istorijoje Bendruomenė užėmė ypatingą vietą. Ji gynė ir globojo visus, pasirinkusius Budhos kelią ir studijuojančius jo mokymą. Tie trys pagrindiniai budizmo aspektai – Budha, *Dharma* ir *Saṅgha* (Mokytojas, Mokymas ir Bendruomenė) – vadinami Trimis Brangenybėmis (sansk. *triratna*) ir laikomi didžiausiomis iš kančių ir nežinojimo išsilaisvinti siekiančio žmogaus vertybėmis. Per tūkstantmečius nuo pat budizmo atsiradimo budistais būdavo laikomi tie, kurie pasikliaudavę Trijų Brangenybių Prieglobsčiu. Pasiklivimas reiškė, kad jie seka Budhos pavyzdžiu ir jo mokymu, stengiasi suprasti *Dharmą* ir tampa *Saṅghos* nariais.

Taigi Budha įkūrė švietėjišką judėjimą, kuris istoriškai plito per tris lygmenis: socialinį (ir kartu neišvengiamai politinį), religinį ir filosofinį arba mokslinį. Visų trijų lygmenų esmė glūdi Budhos teiginyje apie fizinių ir psichinių reiškinių reliatyvumą, tarpusavio priklausomybę. Budha veikiau buvo ne religijos pradininkas, o visų pirma jos kritikas. Jis kritikavo absoliutizmo tendencijas religijoje, proto galių nuvertinimą, savivalės ir engimo struktūrų išgalėjimą. Tikrovė, kokią regėjo Budha, nepriklausė nuo dogmatiškų teorijų ir buvo atvira nešališkam pažinimui. Žmogiškoji gyvybės forma ypač gerai tinka tikrovės prigimčiai pažinti ir yra labai arti visiško jos pažinimo, kurio vaisius – išsilaisvinimas iš kančių ir laimė.

Budhos laikais buvo paplitę įvairiausi požiūriai į gyvybę – nuo sielos teorijų, įvilktų į sudėtingas teistines sistemas, iki materialistinio nihilizmo. Budha atmetė visus mokymus apie absoliučią sielą ir pastovios savasties ar nekintančios asmeninės

esybės postulatų ir paskelbė savo esminę doktriną apie sielos arba „aš“ nebuvimą (*anatma*). Jis teigė, jog pastovios savasties, sustingusio subjekto įsivaizdavimas, yra pagrindinė laimingo gyvenimo kliūtis. Tačiau Budha niekada neneigė reliatyvaus, gyvenančio „aš“, kuris besikeisdamas pereina iš gyvenimo į gyvenimą. Jis taip pat aiškiai atmetė tų laikų nihilizmą, kuris reliatyvią, konvencionalią sielą, „aš“ arba savastį laikė vien atsitiktine materijos apraiška. Budha tvirtino, jog santykinis „aš“ yra realus, pažėdžiamas, atsakingas už savo veiksmus ir turintis evoliucinį potencialą. Iš tikrųjų jo mokymas apie universalų „aš“ reliatyvumą pagimdė paplitusią individo susisiežimo su begaline aibe gyvybės formų viziją, kuri budistams įkvepia taip gerai žinomo ryžto nuolatos tobulėti, įgyvendinti savo aukščiausias galimybes ir teigiamai keisti visą pasaulį.

Mahajanos budizmo tekstai, ėmę plisti Indijoje praėjus maždaug keturiems šimtmečiams po Budhos, liudija, kad Budha yra kosminė būtybė, kurios pasiektą tobulumo būvį galima apibūdinti kaip Tris Kūnus. Tobula Budhos išmintis tampa Tiesos, galutinės Tikrovės Kūnu, kuriame nušvitusi būtybė patiria savo ir visatos vienovę. Tobula Budhos atjauta tampa beribiu Formos Kūnu. Šis yra tarsi pagalbos ranka, kurią nušvitusysis iš savo palaimingos vienovės su galutine laisvės realybe tiesia padėdamas begalei kitų būtybių išsivaduoti iš kančios, supratus jų pačių vienovę su laisve. Formos Kūnas dvejopas. Vienas yra subtilusis ar eterinis Palaimos Kūnas, kurį sudaro grynas džiaugsmas išsivadavus iš kančių ir pažinus galutinę tikrovę prigimtį. Jis begalinis kaip pati tikrovė, visur esantis ir persmelkiantis visus daiktus subtilus Budhos džiaugsmo spindesys. Kitas –

Pasireiškimo Kūnas, susikuriantis iš Palaimos Kūno energijos, kai Budha nori bendrauti su paprastomis kenčiančiomis būtybėmis, negalinčiomis suvokti aplink esančios palaimos. Budhos apsireiškia tokiais kūnais ar magiškai sukurtais pavidalais, kurie tinkamiausi padėti joms išsilaisvinti ir įkvepia siekti nušvitimo. Istorinis Budha Šakjamunis yra Pasireiškimo Kūnas, tačiau tikima, jog Budha, apsireiškęs kaip Šakjamunis, turi neišsemiamą galią apsireikšti begale kitų pavidalų, kai to reikia gyvoms būtybėms. Taigi budizmas sako, kad visi budhos turi Tris Kūnus: Tiesos, Palaimos ir Pasireiškimo. Šios kategorijos mums padeda suprasti, kaip tibetiečiai suvokia tikrovės begalybę ir nušvitusių būtybių buvimą šalia.

Budha skatino žmones tyrinėti reliatyvų materialųjį ir dvasinį pasaulį, idant jie įgytų visapusi pažinimą ir darytų laimingesnę kitų būtybių gyvenimą. Tyrinėti reikia ne vien pojūčiais, bet ir pasitelkus subjektyvų žmogiškąjį protą, logiką bei introspekciją, kritinį vertinimą ir tvirtai sutelktą mintį.

Budha sukūrė ir išplėtojo vidinio, arba dvasios, mokslo (*adhjātmaavidjā*) tradiciją, kuri vadinama mokslu, nes ją sudaro darni proto, dvasios pažinimo disciplina, siekianti išlaisvinti individus iš negatyvių siekių ir padėti įgyvendinti visas savo teigiamas galimybes. Budha įkūrė švietimo institutus, kuriuose mokymasis ir tyrinėjimai trukdavo visą gyvenimą. Vėliau iš jų išaugo vyrų bei moterų vienuolynai ir bėgant amžiams išplito ne tik Indijoje, bet ir visoje Azijoje. Vienuolynai buvo daugelio valstybių sudedamoji dalis, kol atėjo islamas ar juos nušlavė pasaulinis sekuliarizacijos procesas. Šiuose dvasios mokslo institutuose ypač kruopščiai tyrinėti mirties, tarpinio būvio ir atgimimo procesai. Tyrimo duomenys aprašyti gausioje mokslinėje

literatūroje. Šie raštai apie mirtį – unikalus pasaulio civilizacijų lobis, pirminis *savaiminio išsilaisvinimo* šaltinis.

SU MIRTIMI SUSIJUSIOS TIBETIEČIŲ IDĖJOS

Tibetiečių požiūris į mirtį ir pomirtinį tarpinį nėra nei mistinis, nei paslaptingas. Ši knyga – to tarpsnio kelionės vadovas, atskleidžiantis ankstesnio, dabartinio ir būsimo gyvenimo nepertraukiamumą, – aiškiai parodo, kaip mirties tikrovė atsispindi tibetiečių pasaulyje. Jų teiginys, jog gyvename ne vieną kartą, yra ne daugiau (ir ne mažiau!) religinis tikėjimas nei mūsų šiuolaikinė Saulės sistemos sąrangos ar metų laikų kaitos samprata. Tibetiečiams visiškai suprantamas dalykas, mokslinis faktas, kad būtybių gyvenimų seka tęsiasi, ir mirties, tarpinio būvio bei atgimimo procesus galima numatyti. Jie turi patikimus liudijimus, gautus iš nušvitusių „keliautojų“, kurie sąmoningi išgyveno pomirtinį tarpinį, išsaugojo ir apsakė prisiminimus apie jį. Tibetiečiai pasikliauja savo „psichonautų“ pranešimais, kaip mes astronautų, pasakojančių apie nuotykius Mėnulyje. Be to, jie tiki, jog daugelis žmonių gali atgaivinti ankstesnių gyvenimų prisiminimus, praktikuodami gana paprastas meditacijas. Mokydamiesi budizmo tibetiečiai elgiasi praktiškai, gyvenimą paskirdami lavinimuisi, kad suprastų pasaulį ir pasiruoštų mirčiai bei kitiems gyvenimams, gerindami savo poelgius, įpročius ir kritišką išvalgą.

Vienais atžvilgiais tibetiečių ir vakariečių požiūriai į mirtį sutampa, kitais labai skiriasi. Žmogiškajame lygmenyje tibetiečiai, kaip ir mes, ją laiko gyvenimo pabaigos tragedija. Jie turi

įvairių būdų, leidžiančių numatyti bei atšaukti nesavalaikę mirtį ir net išvengti savalaikės bei pratęsti brangų žmogaus gyvenimą. Šiuo požiūriu jie net labiau bijo mirties už mus, šiuolaikinius materialistus ar humanistus, besitikinčius savaiminio, neskausmingo sąmonės užgesimo. Jį tibetiečiai laiko visiškai neįtikimą, suprasdami mirtį tarytum koridorių, kuris gali būti nepaprastai pavojingas nepasirengusiems ar paklaidintiems blogų įpročių bei pažiūrų. Taigi jie natūraliai žiūri į mirtį kaip į žiaurią, galingą baisybę, tykančią kažkur ir galinčią bet kada prisėlinti. Sekdami iš Indijos perimta tradicija, jie tą baisybę įsivaizduoja kaip nuožmų, siaubingą Mirties dievą Jamą, požemio karalystės valdovą ir mirusiųjų teisėją. Šis piešiamas tamsiai mėlynas, buivolo galva ir dviem rankomis, laikantis baltą skeleto lazda ir kilpinę, stovintis nuogas, stačiu falu, ant liepsna dvėsuojančio buivolo nugaros. Kartais jį lydi baisyji Čamundė, kuri gali būti laikoma moteriška jo energijos personifikacija. Aplinkui zuja aišbė pasiuntinių, vykdančių jo įsakymus ir atvedančių mirusiųjų sielas. Kai jis pašaukia, žmonės negali nepaklusti – turi keliauti į požemio karalystę. Geležinėje Mirusiųjų valdovo menėje be durų, be langų sveriami jų geri ir blogi darbai. Jama juos teisia ir siunčia į įvairias dangiškas sferas, persvėrus dorybėms, arba į gyvulių ir pragaro kankinių pasaulius, persvėrus nuodėmėms. Jeigu jų dalia labai laiminga ir jie yra jautrūs kitiems, dosnūs bei išmintingi, tai galėsia grįžti į žmonių sferą, kuri laikoma dvasinei praktikai palankesnė už rojų. Tibetiečiai bijo Jamos ir į budhas bei bodhisatvas žiūri kaip į gelbėtojus nuo jo teismo. Šventėse ir kaukių šokiuose jie vaizduoja Jamą kaip niršią dievybę, kurią vaidina aukštaūgis vienuolis su baisia kauke ir spalvingu kostiumu. Pagaliau Mirties valdovą visada sutramdo budha,

išminties bodhisatva Mandžušris arba atjautos bodhisatva Avalokitešvara, apsireiškęs didžio dvasios meistro ir pirmojo istorinio Tibeto ganytojo Padmasabhavos pavidalu.

Nors tibetiečiai yra susikūrę labai ryškų įsmeintintos Mirties vaizdinį, iš karto pastebime, kad labiausiai juos gąsdina ne pats Jama, o jo teismas ir galbūt gresianti nelaiminga dalia. Tibetiečiai laikosi protingo požiūrio, jog gyvenimas yra begalinis, – neatsirandama iš nieko ir nieku nevirstama. Mes neturime nei pradžios, nei pabaigos. Kadangi visada būsime susiję su santykinė sfera, mes turime pažinti ir vidinę laisvę. Jeigu jos nepažįstame ir dėl nežinojimo esame priversti patirti tą neišvengiamą sąsają kaip begalinius pančius, amžinas kančias, tai mūsų gyvenimai bus nesibaigianti kankynė.

Žmogaus gyvenimas laikomas pusiaukele tarp nepakeliamo skausmo ir didžiulio malonumo būvių. Kitokia būtybė atgimsta žmogumi, jei, būdama dosni, dora bei tolerantiška, sukaupe daugybę nuopelnų ir, ilgai stengdamasi ugdyti kritišką išmintį bei skvarbų susitelkimą, įgijo tiek pat daug pažinimo. Žmogaus kūnas sąlygiškai laisvas, nevaržomas griežtai sąlygotų instinktyvių veiksmų. Taigi žmonės yra vienintelės būtybės, apdovanotos sugebėjimu ir galimybe visiškai suprasti savo padėtį, teigiamai pasikeisti, pasiekti aukščiausią, tobulą budhos nušvitimą ir tapti be galo laimingos, tvirtos, švytinčios bei naudingos kitiems. Mirti nenušvitus, nepasiekus nušvitimo prarasti žmogiškojo įsikūnijimo suteikiamą laisvę ir po to aibę kartų atgimti nelaimingose sferose būtų didžiausia tragedija. Kadangi žmogaus gyvenimas suteikia palankiausias sąlygas bei galimybes evoliuciniam išsilaisvinimui ir nušvitimui pasiekti, jį prarasti daug blogiau nei gyvenimą, kuris įsivaizduojamas kaip pasibaigian-

tis visišku išnykimu ar saugiai vedantis į rojų. Tai primena gyvenimo baigtį, po kurios keliaujama į pragarą arba skaistyklą. Toks pavojus daugiau nei pražūtingas. Jis veda į beveik amžinas kančias. Todėl tibetiečių puoselėjama gyvenimo be pradžios ir pabaigos idėja visai nesumažina mirties baimės. Ji suteikia gyvenimui skatinančios energijos. Štai iš kur tibetiečių religingumas ir dvasingumas semiasi stiprybės, o ne aukštumų dykvietės ar snieguoti kalnai juos įkvepia.

Tačiau dvasingesniame lygmenyje tibetiečiai išmoko žiūrėti į gašdinančią mirtį kaip į gyvybei artimą didžią jėgą, galingą paskatą gėriui, teigiamų nuostatų bei veiksmų stiprintoją. Jie neketina sudaiktinti mirties kaip gryno blogio jėgos, kažkokio esminio, bejausmio, savavališko priešiško, o verčiau moko si suprasti, jog ji neegzistuoja atskirai nuo gyvenimo. Toks net mirties reliatyvumo suvokimas juos aukščiausiam lygmenyje padrašina žvelgti į ją kaip į atvirą, visur esančią laisvės sferą, ne vien kaip į gyvenimo dalį, o kaip į jo pagrindą.

Tibetiečiai mato, kad kiekvienas gali mirti bet kada ir bet kur. Mūsų įsivaizduojamas gyvenimo situacijų konkretumas, penkių pojūčių ir jų objektų pasaulio tvirtumas yra visiškai klaidingas. Niekas, kuo mes manome esą, ką darome, jaučiame ar turime, neturi jokios esybės, substancijos, pastovumo ir tvirtumo. Viskas mumyse ir aplink mus, kuo mes nuo ryto ligi vakaro užsiėmę, potencialiai mums yra niekas. Jeigu mirtume, mūsų tvirtame glėbyje nieko nebeliktų – pasimirštų visi atmintyje saugoti daiktai, iškristų iš rankų laikytieji, o kūnas ir protas nugrimztų į užmirštį. Keista, bet susigyvenę su visur tykančia mirties galimybe, pasijuntame gerokai laisvesni. Suvokiame, jog visada, visose situacijose iš esmės esame laisvi. Suprantame, kad

visa prievarta remiasi tik substancinio tęstinumo, tvarios medžiagos, rišančios esmės iliuzija ir visiškai pasineriame į laisvės sferą. Mūsų dalyvavimas santykinuose dalykuose tampa visiškai savanoriškas. Laisvės jausmas džiugina. Šis aukštesnysis mirties supratimas siejamas su Jamantaka, Mirties sunaikintoju, kuris yra savasties nebuvimo išminties, *tūštumos* suvokimo baisiausias įasmeninimas.

Matome, jog Tibeto kultūra ypač spalvinga ir kad tibeticčiai yra labai linksmi, energingi bei guvūs. Jų būdas individualus ir nenuspėjamas. Jie puoselėja laisvę visais atžvilgiais ir visais lygiais. Būdami nepriklausomi jie praktikavo budhos nušvitimo mokymą, o ne tik rūpinosi materialine gerove ar karyba. Jie gyveno protingai, panaudodavo žmogiškąjį gyvenimą ir visas jo teikiamas galimybes tam, kad tobulėtų dvasiškai, ne vien materialiai. Unikalaus jų civilizacijos grožio didis šaltinis – gyvas mirties artumo suvokimas ir jo teikiama laisvė.